

маца Ш наше земље. Споразум није поетигнут, а преговори су прекинати у намери да буду настављени на терену.

Партизани и четници су 7. септембра практично заједно ушли у Гучу. Истог дана у драгачевском селу Доњој Краварици, у присуству Родољуба Чолаковића, на збору су говорили представници партизана и четника. Ове друге заступао је бивши сенатор Средоје Бркић, истичући тезу да „још није време за борбу". Већ сутрадан су Чолаковић и Ратко Митровић у селу Гучи преговарали са Јованом Бојовићем и неким другим четничким представницима. Постигнут је споразум о заједничким оружаним акцијама и формирању народноослободилачких одбора.

Четници нису смели, бар у то време, да се отворено изјасне против оваквих иницијатива комуниста и партизана. Декларативно су их прихватили углавном да би за себе везали што више људи и спречили их да ступе у партизанске јединице. У суштини, они су се капитулантски понашали и нису имали озбиљне намере да се супротстављају Немцима. Команда Драже Михаиловића сматрала је да су јој партизани опаснији противници. Ево два примера, у низу сличних, који ово посебно потврђују. Оба су из Драгачева.

Када су драгачевски партизани, 16. септембра, водили успешну борбу против Немаца на превоју Караула, одржаван је збор у Горњој Краварици. Обавештен о сукобу са непријатељским батаљоном који је покушао продор у Драгачево, Милојко Ћирјаковић се пред народом обратио четницима:

— Ако сте за борбу, изволите! Она се већ води са Немцима на Јелици!

Позив је остао без одјека. Овде се нашао онај део Јеличког четничког одреда који је био под утицајем Милоја Мојсиловића, заменика војводе Бојовића. Мојсиловић се већ тада отворено изјашњавао, и то јавно, за борбу против партизана.

Тако се понашао још један четнички командант у Драгачеву — Милутин Јанковић из Дљина. Он је, на свиреп начин, 22. септембра убио Војислава Пајића, заменика политичког комесара Драгачевске партизанске чете.

Неколико дана каеније, на планини Јелици, Јован Бојовић и Гвозден Шипетић су потврдили да ће Јелички четнички одред остати доследан у борби против окупатора. Бојовић је, чак, позивао комесара Драгачевске партизанске чете Милојка Ћирјаковића да држи политичка предавања његовим борцима. Али, Мојсиловић и Јанковић су имали посве другачија гледишта.

Када су партизани, 28. септембра, били на домаку ослобођења Горњег Милановца, командант Таковског четничког одреда Звонко Вучковић понудио је — кад већ није успео у намери да одгоди напад, о коме је и Немце известио — „да садејствује" са педесетак својих људи у окршајима. Његова понуда, иако срачуната, прихваћена је, јер је и ово било прилика да се четници увуку у борбу против Немаца.

На овој основи образоване су на слободној територији и неке заједничке војне и цивилне установе.

Сутрадан по ослобођењу Горњег Милановца штаб Чачанског одреда упутио је на Равну гору свог делегата Миливоја Урошевића, професора из Доње Трепче, да би разговарао са Дражом Михаиловићем и његовим сарадницима о облицима сарадње и заједничких борбених дејстава.

„У току петочасовног разговора, коме је, поред Драже Михаиловића, присуствовао и Драгиша Васић, разматрана су питања због којих долази до спора на терену. Организација народне власти, организовање позадине, сарадња у борби против непријатеља и формирање заједничких команди — биле су главне теме разговора. Дража Михаиловић је говорио да је За сарадњу, а да су за извесне несугласице криви неодговорни елементи и са партизанске и са четничке стране. Али ипак, он је у току разговора заступао тезу да је још рано за устанак”.¹⁷⁴

На Белом брду (планина Јелица) партизани и четници су, уочи напада на Чачак, 30. септембра, организовали збор бораца и народа. Говорили су у име партизана, Ратко Митровић и Милојко Ћирјаковић и, у име четника, Милан Петровић Ботур, капетан БЈБ. Митровићев и Ћирјаковићев говор били су прожети тежњом да се обезбеди што масовније учешће народа у устаничкој воједи.

У исто време четници су показали своје право лице: овлашћен од четничке команде Драже Михаиловића, Звонко Вучковић, командант Таковског четничког одреда, писао је капетану I класе Богдану Марјановићу да у Чачку обавести команду немачке оружане силе да ће град бити нападнут!

Партизани су се свуда и у свим приликама доследно придржавали споразума.

Када је Чачак ослобођен, 1. октобра, постигнут је још један од кључних споразума: о заједничкој команди места, подели плена и низу других момената, о којима се говори у већ цитираном „Саопштењу штаба Драгачевског народноослободилачког одреда”.

Заједничке су, за низ послова, биле и команде у Горњем Милановцу и Гучи. Издавана су и заједничка саопштења и наредбе.

Партизани су омогућили да четници образују и своју батерију топова, која је дејствовала на Краљеву. У току опсаде овог града постојао је и заједнички Оперативни штаб.

Поред договора и споразума са представницима Врховног штаба НОПОЈ, Дража Михаиловић је учествовао и у разговорима са представницима устаничког руководства и у чачанском крају. Примера ради, у Горњем Милановцу је 16. октобра одржан састанак, коме су, у име четника, присуствовали Дража Михаиловић, мајор Миодраг Палошевић, капетан Петар Михаиловић и Драгиша Васић, а од партизана — Раде Кушић, секретар Среског комитета КПЈ за срез таковски, Бранко Ракић, командант Таковског батаљона Чачанског одреда, Богдан Оклобција, командант партизанске Команде места, и Јосиф Алма Алмозлино, партијски радник. Михаиловић је, овом приликом, инсистирао да све војне команде буду под заповедништвом четника, наводећи да поседују веће војно искуство, јер у својим редовима имају велики број официра БЈВ. По његовом предлогу, цивилну власт би на слободној територији држали партизани, а у новоформираним судовима био би подједнак број представника парти-

занског и четничког покрета. Овакви Михаиловићеви ставови онемогућили су постизање споразума, а једино је договорено да у Горњем Милановцу остану обе команде места. Два дана касније, у селу Брусници, одржан је, у присуству Драже Михаиловића, нови састанак представника партизана и четника. Постигнут је споразум о устројству судова. Закључено је да убудуће председник суда буде партизан, а један члан обавезно из редова четника.¹⁷⁵

Диљ Драже Михаиловића био је у сваком моменту да паралише акције партизана и комуниста: и на војном и на политичком плану; на војном — „формирањем“ јединица, уствари „уписом“ војних обвезника у спискове, а затим враћање кућама уз образложење да ће „бити позвани када буде време“. За ово су користили и војне спискове из општина, јер су били у дослуху са председницима и „виђенијим“ представницима предратних грађанских партија. Преко општинских часника настојали су да спречавају одлазак бораца у партизанске јединице и онда када су декларативно прихватили да је слободно опредељење за партизанске и четничке оружане снаге. На представнике партијских руководстава, који су на зборовима, користећи и друге облике окупљања народа, позивали на устанак, вршили су притисак. Обавештавали су и жандарме о партизанеким и комунистичким акцијама, иако су знали да су ови у директној служби окупатора, као уосталом и сви органи власти. Дакле, и у време окупације, када је све народне снаге требало мобилисати у борбу против фашистичког агресора, за четнички покрет најважнији циљ био је — очување монархије, па и по цену еарадње са окупатором. Наравно, обични борци у четничким јединицама за ово нису знали почетком устанка. Истицали су да је свеједно у које ће јединице бити сврстани, јер је најважније да се туче непријатељ. Отуда, ако се ово зна — поред низа других битних чињеница — није ни чудно што су се и рођена браћа делила: један је одлазио у партизана, други у устаничке четничке јединице. На овакво опредељивање људи утицали су и поступци појединих нижих четничких команданата и командира, који су искрено пошли у борбу (рецимо: војвода Јован Божовић из Драгачева), али и ставови комуниста — да устанак има за циљ истеривање фашистичких агресора из земље, с тим да ће народ после ослобођења сам одлучити какво ће бити државно уређење.

Ситуација се нагло изменила првих дана новембра 1941. године, када су четници погазили све споразуме и своје оружје окренули према партизанима. Узалудни су били покушаји Врховног штаба НОПОЈ и Јосипа Броза Тита, партијских и скојевских руководстава да спрече четнике у њиховом срљању у најцрњу издају народа и његових интереса.

Ево неколико евидентних историјских чињеница које осветљавају почетак генезе националне издаје четника.

Дража Михаиловић је још почетком септембра 1941. понудио председнику квислиншке „Владе народног спаса“ Милану Недићу споразум о заједничкој борби против народноослободилачког покрета. И заиста, споразум је склопљен 5. септембра.

Уследио је, у селу Дивцима код Ваљева, састанак Драже Михаиловића са заступником немачког команданта за Србију. Тада је

Михаиловић обећао да ће водити борбу против партизана и да неће пружати отпор немачкој оружаног сили. И — четници су у току партизанске борбе за ослобођење градова у заиадној Србији (Ивањица, Ариље, Бајина Башта, Косјерић, Ужице, Пожега, Горњи Милановац и Чачак) свуда настојали да се домогну власти и да, истовремено, гарантују животе и заштиту „храбрим немачким војницима". Међутим, Немци ове градове нису напустили добровољно, већ после отворене, бескомпромисне и офанзивне партизанске оружане борбе против нацистичких освајача и њихових слугу.

У Струганику код Ваљева, 19. септембра, у кући мајора Александра Мишића, сина прослављеног војводе из првог светског рата Живојина Мишића, одржан је, на иницијативу партизана, састанак Јосипа Броза Тита и Драже Михаиловића да би се постигао споразум о заједничкој борби против окупатора. Међутим, у битним стварима споразум није постигнут, јер командант четничких одреда, под изговором да „још није време за устанак", није прихватио основни предлог друга Тита — да се иде у одлучну и отворену борбу против фашистичких окупатора. Договорено је само да се четници и партизани међусобно не нападају. Међутим, четници се ни овога нису придржавали. Они су у септембру извршили неуспели напад на ослобођени Косјерић. На ред је дошла Пожега. Упорни покушаји представника партизана да преговарају са четничким командантима (капетан Милош Глишић, Вучко Игњатовић и други) да се избегне сукоб око Пожеге није дао резултата, јер су четници упорно одговарали да неће да „деле власт". Избио је и сукоб. Коначно, са четницима је, у име Врховног штаба НОПОЈ, преговарао и Сретен Жујовић.

„Тада је склопљен споразум да четници остану у Пожеги, односно да је они сами држе, али да се партизанима омогући слободан рад на организацији народноослободилачког покрета у Пожеги и околини и допусти саобраћај комуникацијама кроз Пожегу, између Ужица и фронта код Краљева, као и до фронта северно од Чачка, у подручју Рудника".¹⁷⁶

Овај споразум потписан је 6. октобра.

Већ 8. октобра четници су, под командом надменог „војводе" Божидара Ћосовића Јаворског, напали Ивањицу. У том моменту у дворишту зграде Среског начелства налазила се Моравичка чета Ужичког одреда, спремна „да са другим партизанским снагама из Санцака, Ариља и Рашке крене у офанзивну акцију већег обима према Сјеници и Новом Пазару, како би се слободна територија спојила са партизанским одредима и слободном територијом Црне Горе и Санцака". Придржавајући се наређења штаба свога одреда, Моравичка партизанска чета је без борбе напустила Ивањицу. Штаб Ужичког одреда је, наиме, наредио да се избегавају сукоби с четницима — у духу важећих споразума. У Ивањици су четници запленили око 200 пушака и доста муниције, којом је требало да се наоружају омладинци у овом месту, а део да се упути Златарској партизанској чети на фронту код Сјенице. Покушаји преговора нису имали ефекта. „Војвода" Јаворски је, са својим људима, заузео и Ариље, које је бранила малобројна партизанска стража. Градић је опљачкан. Након овога Дража Михаиловић се наводно „одрекао" Јаворског и ње-